

Igaz ugyan, hogy ez „bebizonyított” szabad akarat voltaképpen az Istené, azé a valóságé, amelynek szabad akarata felől sohasem támasztottunk kételyeket. De vajon ugyanakkor nem az egyéné, az emberé is? Mert más az, amikor egy világon kívül álló Isten felhúzza az óraművet, s az egyén a szabad akarat illúziójával voltaképpen csak azt cselekszi, ami számára előre el van rendelve. Ha az Isten a világban ténylegesen, benne él, akkor legfeljebb az egyénről alkotott filozófiai felfogásunk módosul, az egyén úgy jelenvén meg, mint az Isten megvalósulási módja, az így felfogott egyénnek a szabad akarata azonban nem szenved kétséget. A szabad akarat valósággá válik.

Itt nem tartom szükségesnek, hogy az egyénnek mint az istenség megvalósulási módjának fogalmáról részletesebben értekezsek. Természetes, hogy ennek kifejtése, részleteiben való megértetése mindennél fontosabb feladatomban lesz. Most egyelőre meg vagyok elégedve azzal az eredménnyel, hogy a szabadakarat kérdésében a legújabb tudományos elméletek alapján olyan megoldást tudtam ajánlani, amely talán nemcsak mint elmélet fogja megállani a helyét, de az ember sok irányú lelki igényeinek is eleget tud tenni.

SZABÓ SÁMUEL

BALÁZS FERENCRE EMLÉKEZÜNK

Nem volt még unitárius lelkész, akiről annyit írtak és beszéltek volna, mint Balázs Ferencről a fél évszázaddal ezelőtt eltávozott egykori fiatal mészki lelkészről. Romániai magyar és unitárius egyházi irodalmunkban annyian próbálkoztak már kegyeletüket leróni emléke előtt, újságok, könyvek, folyóiratok, foglalkoztak életével. Egyházi és világi útitársak törekedtek életművét idézni, léte nagy talányát megfejtetni, és főleg róla valami újat mondani — villámként berobbant és elhagyott szövetnekként ellobbant emberi életről —, hogy szinte feleslegesnek látszik ismét visszatérni életére.

Mégis úgy érzem, hogy különösen egy olyan magamfajta öreg embernek, kinek ő kortársa, barátja és valamennyiben munkatársa is volt, sőt amint majd ennek az írásnak a végén kiderült, csaknem sorsában osztozó társa lett, van még emlékei között olyan, ami kikíváncozik, s ami nagy útitársunk életrajzához még néhány vonást, mondatot hozzá tud fűzni.

*
*
*

Mesékben mondotta el

Balázs Ferenc élete három és fél évtizedre terjedt, mégis az ő százaival élve: világlétében legalább egy tucat ember helyett tevékenykedett. Meséiben olvassuk a rávonatkozó legszebb hasonlatokat.

— Olyan volt az élete, mint a nagy havas hegyek között meghúzódó völgyeké — szalad ki egy helyen pennája hegyén a mondat. Egész gondolatsor rajzik fel ennek nyomán. Elképzelünk meredek sziklafalakat, amelyek találkozásánál göröngyös ösvényen kell botorkálnia a vándornak, hogy mások kerülő utait megkurtítva érhessen céljához. Magányosan megy a vándor egy kis életfolyam mellett, mely körül-köre csobbanva viszi kősziklák kebléből fakadt életnedveit messzi, ismeretlen tájak, tikkadt vegetáció vagy emberek felé.

— Olyan volt az élete, mint a megnyíló mélység, melyet nem lehet betölteni — idézzük ismét csak az ő szavait. Ez is hasonlít reá. Elindult ő is mint minden világba csodálkozó más gyermek és bár gyilkos kór támadt rá már zsenge ifjúkorában, mégis menését futásba kergette, és egészséges tüdejű kortársakat igyekezett versenyben legyőzni, mert úgy érezte, neki külön hivatása van, amit csak ő teljesíthet. Betegsége csak testét tette próbára, lelke azonban szaladt, futott, rohant, mindig előre, nem akart megállani, megpihenni, új erőt meríteni. Csak amikor betölthetetlen, áthághatatlan mélységhez érkezett, akkor kétsón rettent meg és botlott bele az elmúlás örök mélységébe.

— Lecsendesíthetetlen tenger volt a lelke; mert megfeküdte a kiélegületlenség. Mintha a saját nekrológja egy mondatát akarta volna ő maga megfogalmazni így egyik meséjében. Beláthatatlan határok között hullámozott szüntelen, hullámokat vert, viharokat kavart, világokat akart átfogni, és régi vizek új evezését vinni messzi célok felé.

— Tavaszra nyár nélkül köszöntött a tél — írta egyik mesehőse mondanivalójául. Bimbói alig pattantak virággá, vetései még alig szökkenetek szárba, gondolatmadarai alig tollasodtak be, és máris távoznia kellett nyári aratás, őszi áldás nélkül.

— A maga fájdalmit ezerszer szavakba bontotta — nagyon szeretett sötét utcákon kóborolva keresni biztató fényeket, egymagában szövegetni az álmok örökszép tarka szőnyegét. A maga és mások biztatására sokszor foglalta szavakba, hogy: az erős embereknek szívük is kemény —, mégis fájdalmitosan jajdult fel sok szenvedése után: az elkésző halál mindennél kínosabb.

De sok mindent mondanak el elfelejtett, porlepte versei. — Azok a kis rongydarabok, melyek lelke ruhájáról váltak le — ahogyan maga vallotta, amikor csak egy-egy gondolatfoszlány bimbóját bontogatta, amikor szerelmes volt, amikor betegen feküdt, amikor elfogta a korai elmúlás réme.

Pedig életében merész tervek születtek, nagy elhatározásokra értek gondolatai és életcélját így határozta meg:

— Lenni kevesek megértettje, többeknek kovász, / Sokak testében tövis. —

Rövid földi léte alatt Balázs Ferenc el is érte ezt a célját. Nagy vágyak, tervek, remények vulkánként törtek fel lelkéből. Bejárta a kerek világot, tanult sok mindent, nyelveket, életfelfogásokat, formákat, melyek messze élő emberek között sikert arattak társadalmakban. Szerette az embereket, azok jobbátételére annyi próbálkozást kísérelt meg. Írt, beszélt, tett, hitt, lelkesített, kereste a módokat az egymásközi élet javítására, küzdött a tudatlanság ellen. Épített, szervezett, kitörni szeretett volna megmeredt formák szorító gyűrűjé-

ből. Gyorsan élt, mindig sietett. Végül mégis a kórházban egyszer csak tükörbe meredt figyelme és felsikoltott: „Betegen, félholtan is a föltámadásomat várom.“ Egy hét múltán 1937 május 22-én életmécsese örökre kialudt.

Emlékét őrzi az irodalomtörténet

A sokoldalú, sokféle jelentőségű Balázs Ferenc emlékét a legmaradandóbban az irodalomtörténet őrzi. Már hat éves korában próbált rigmusokat összeállítani és második gimnazista fejjel Ernő bátyjával lapot szerkesztettek. Valószínűleg apjuk, Dr. Balázs Ferenc hatása mutatkozott meg ebben, ki azidőtájt Kolozsvárt a *Méhészeti Közlöny*t szerkesztette. A Balázs fiúk litografált folyóirata 1912-ben *Önképző*, 1913-ban *Ifjúság*, majd 1914-ben *Ezermester* címmel illusztrálva és még hirdetés oldallal is tarkítva jelent meg. Irodalmi munkásságukat: meséket, ismertetések, verseket némelyek csodálták, mások gúnyolódtak érte. Utóbbiaknak a még gyermek Feri azt szokta mondogatni: „Meglátjátok, majd fogják írni egyszer, hogy Balázs Ferenc ezt és ezt írta. Én nem leszek szürke ember!“

Mikó Imre, Kicsi Antal és Horváth Sz. István „Balázs Ferenc“ c. monográfiájában Nagy Teréz megpróbálta Balázs irodalmi munkásságának jegyzékét összeállítani, amely kiterjedt önálló köteteire, közös kiadványokra más szerzőkkel, elbeszéléseire, meséire, verseire, énekszövegeire, publicisztikai írásaira és tanulmányaira. Azokkal kritikusai, értékelői sokat, kiadósan foglalkoztak. Mégis akad még feljegyzésre méltó ennek a rendkívüli embernek az életéből.

Ő is versírással kezdte

A gimnáziumi irodalmi órák hatására, a képzeletet megrázó ritmusok lélekrezdülései nyomán, önképzőkori buzdításra sok más ifjú is lantpengetésbe kezd. Ő is ezt tette, de már 17 éves korában beleunhatott vagy láthatta, hogy költeményei soha nem jutnak egysorba elismert költők alkotásaival.

Törékeny testét már gyermekkorában kikezdette végzetes betegsége, de mégis megremegtette lelkét az ifjúkori szerelem. Ennek hatására írta meg lemondó hangú, de irodalmi sikereket kereső versét, ami korán már nyomdafestéket látott:

— Hallgat a lant, felajzott idegei / Szenvtelenül csüggenek le a fáról, / Nem ver nevető dalokat már rajta... / Pengető ujjam. / Hol hajdanában a dalok fakadtak, / A húrokan most rejtőzik az ének, / Pókháló szállal feledés keserve / Összebogozta. / S terhe alatt a repülő időnek / Pattan a húr az elfeledett lantról, / S szövődnek egyre a húrok helyébe / Pókhálósálak. /

Különféle lapokban leközölt költeményeinek száma a százat sem haladja meg, nem is lett azokból sem életében, sem azután önálló kötet. Ő maga is korán ráébredt, hogy csapongó felfogásához sehogy sem talál a formákat kereső keret. Így érzéseit, gondolatait vagy filozofi-

kus életszemléletét elkezdte prózában mesékké formálni. Ezekből utólag (1973-ban) 25 megjelent. Kiadója ezzel az ajánlással bocsátotta útjára:

— Bensőséges lírai vallomás lobog belőle, a legnagyobb ember érzséről, híradásul arról az emberről is, aki ennek az érzsnek valaha kifejezésformát talált, s akiből még most, halála után harmincöt évvel idevilágot egy másokért égő áldozatos élet példája. —

Versei, meséi már magában hordozták maga, környezete, az egész világ jobbáformálásának eszméjét is. „Jövönök magját hordozom, nem a jelennek véres testét.“ Ezt a mondását sokan sokféleképpen próbálták értelmezni. Sokan csak a beteg testben vergődő egészséges lélek kínját hallották ki e sorból. Mások világnézeti elgondolást véltek felfedezni benne, mely lázongott a társadalmi igazságtalan berendezkedés ellen. Voltak, kik csak a merev, szorító formák között küszködő kiállítását vélték kiolvasni belőle. Még az is elhangzott felőle, hogy csupán a mindenkor fiatalok hangja, bírálata szól a minden idők begyepesedett, elöregedett felfogása ellen. De talán mégis azok kerültek legközelebb a helyes értelmezéshez, akik egy rendkívüli időben élt ember jövőt, kiutat kereső, elhivatottságát érző fiatal tettekésülődését látják a szövegben.

Tizenegyen kerültek össze

Még alig volt 21 esztendő teológiai hallgató a törékeny, beteges ifjú, amikor sok más hivatott vezető megelőzve hozzáfekedett egy új életre berendezkedő fiatal írócsoport megszervezéséhez Kolozsvárt. Főleg ő volt a kezdeményezője a *Tizenegyek* társaságának. Érdemes ideiktatnunk annak tagnévsorát: Balázs Ferenc, Dobai István, Finta Zoltán, Jakab Géza, Jancsó Béla, Kacsó Sándor, Kemény János, Maksay Albert, Mihály László, Szent-Iványi Sándor és Tamási Áron. Volt ezek között néhány név, mely örökre elveszett a történelmi idők süllyesztőjében, egyesek az élet más területén váltak ki, de közülök öten bevonultak az irodalomtörténetbe, sőt Tamási Áron a magyar irodalom halhatatlan nagyjai közé emelkedett.

A társaság tevékenysége valójában egyetlen alkotásban csúcsozott ki, ti. antológiájukban, mely 1923-ban — Versek, Elbeszélések és Tanulmányok — címen jelent meg 3200 példányban. Eredeti elgondolásuk szerint ez lett volna a háború utáni első irónemzedék csoportosulása, ahová be akarták vonni a szűkebb haza valamennyi számottevő tollforgatóját.

Am a *Tizenegyek*, amely mint a forgószeél hirtelen támadt, egy gyors forgás után fel is bomlott. Ennek közvetlen oka minden valószínűség szerint éppen a szervező, Balázs Ferenc eltávózése volt. Abban az évben végezte el az Unitárius Teológiai Akadémiát és kapta meg azt az ösztöndíjat, amivel elmehetett az oxfordi Manchester College-ba (Anglia) tanulmányai folytatására. A másik oszlopos tag, Tamási Áron pedig rövidesen szintén elhagyta hazáját, hogy Amerikában kössön ki szerencsét próbálni.

Bejárom a kerek világot

Tovább kutatva Balázs Ferenc irodalmi munkásságát, úgy találjuk, hogy vándorlásának hat esztendeje alatt alig írt valamit. Nem követte sok más ifjú szokását, hogy világjáró évei alatt minden új benyomását naplószerűen feljegyezze. Tudjuk, hogy már Angliában annyira elsajátította ezt a világnyelvet, hogy azon már meséket próbált írni. Japánban pedig napon képirással verseket írt.

1928-ban, hazatérte után megírta a *Bejárom a kerek világot* című művét. Ez annyira színes, izgalmas írás lett, hogy a kolozsvári *Keleti Újság* elfogadta és folytatásokban leközölte. 1929-ben pedig ugyanott a Lapkiadó Nyomdai Müintézet egy 528 oldalas könyvben különkiadásban is megjelentette.

Bármennyire csábító, jelen megemlékezésünk kerete nem engedi meg, hogy erről a jelentős munkájáról bővebben szóljunk. Inkább csak utalunk arra, hogy abban a fiatal szerző igen érzékenyen reagálva, sok újszerűség meglátásával nemcsak szemlélte, leírta, hanem át is élte a három világrész és abban tett útja emlékét. A rávonatkozó irodalom terjedelemben meghaladja a könyv nagyságát, és ismétlések nélkül keveset tudnánk még hozzáfűzni.

A rög alatt

Ugyanezt mondhatnánk el a Tordán 1936-ban megjelent *A rög alatt* című 324 oldalas munkájáról is, amelyben 1928—1935 években átélt vergődéseit, sikereit, megpróbáltatásait igyekezett szép stílusban, érthetően és valóságosan lejegyezni.

Különben erről a könyvről ő maga azt írta: „Az én igazi utazásom akkor kezdődött meg, amikor a világjáró út porát leráztam magamról s neki láttam, hogy megküzdjek a sorsommal, teremtem meg az én életemet... Az életemből lopom el az órákat, hogy mását adjam az előző órák valóságos életének... Távollabra nézek. Nem akarom elveszíteni a kapcsolatot a nagyobb világgal. Ha én tudok róla, ő is tudjon rólam.“

Úgy a *Bejárom a kerek világot*, mint *A rög alatt* ezt a célt szolgálta. Nem akart önreklámmal szolgálni, nem példaképet nyújtani az őt követni szándékozóknak, vagy igazolást a benne kételkedőknek, csupán beszámolót, életjelt akart adni, elmondani közvetlen elbeszélő stílusában mindazt, ami vele történt. „A nagyvilágot a nyakamba vettem, előre, mindig előre. Öt hosszú évet vándoroltam“. Mennyi cél, mennyi megálló, mennyi fáradtságában is új nekirugaszkodása volt. Utazása során, sok-sok állomás után érkezett egyszer Darjeelingbe (így angol helyesírással írta) is, Kőrösi Csoma Sándornak „a székelyek szent emberének“ sírjához. Ott döbrent bele a gondolat: „Ő az eredetet kutatta, én a jövőt építem“. Így nem véletlen kerültek könyve befejezésére ezek a mondatok: „Akkor — induláskor — magamon túl akartam jutni: most megtalált önmagamba húzódtam vissza. De közben megnőtt a világ velem! Abban a kis székely faluban, ahová letelepedni vágyom, ennek a megnőtt világnak akarok Székelyföldre szakadt polgára lenni. Székely és ember. Magamban hordozom Isten tűzét, szün-

telen buzgólkodván az ő utain, — székely ember, Istennek viselőse. Most és halálom óráján úgy legyen!“

A *rög alatt* című könyvében eleve tiltakozik, nehogy valakit írása címe félrevezessen:

„Tudjátok meg mind, / én itt meg nem haltam, / egy falu sara / engem le nem győzött. / Én csak elvettem egy picinyke helyre, / oda bújtam a rög alá, / hadd lám, kikelek-e / lesz-e rajtam virág / termek-e gyümölcsöt.“

Ez a könyve egy hosszú, elég részletes vallomás. Rövid élete egy rövid szakaszának tükörképe akart abból kiviláglani. Elmondja abban sikereit, hasznos kezdeményezéseit éppúgy, mint dugába dőlt terveit, önmarcangoló kinjait. Néhány esztendőt, mely végeredményében a saját tragédiájának beteljesedéséig vitte el a jobb sorsra érdemes, értékes, rendkívüli embert. Milyen érzései lehettek, amikor a mészkeői esztendők végeredményét így foglalta össze:

Falutok békéjét földulтам. / A régi kerékvágást elkapáltam. / Többet mertem akarni, / Mint közületek száz! / Meghajszoltalak, / Hogy az új élet szekerét elérjük. / Varázslat alá vettelek!“

Őt esztendő nehéz küzdelme után úgy érezte, hogy vak vágányra jutott. Évszázadok tradícióját, száz család különvéleményét, egy korszak kialakult nézetét még teljes egyhangban végzett munkával sem lehet eredmények gyors felmutatása nélkül megváltoztatni.

Zöld árvíz

Hatalmas jószándékával és végtelen akaraterével csak amúgy is gyenge önmagát tette végérvényesen tönkre. Régi tüdőbaja elhatalmasodott, hívei hátat fordítottak neki, messze idegenből hozott felesége, egyszer megúnva a sziszifuszi munkát, fogta egyetlen gyermeküket, s azzal eltávozott a küzdőtérre változott faluból. Egyedül kellett farkasszemet néznie az ő eltartására hivatott népével. Javadalma megcsappant, özvegy édesanyjától kapott segéllyel tartotta fenn magát. Mások rettegtek életéért, Egyiptomba, vagy Floridába szeretnék volna kezelésre elvinni, de semmi sem sikerült. Talán akkor jutott arra a gondolatra, hogy mind regényíró tud majd új életlehetőséget teremteni magának. Beült a magaépítette mészkeői kis kunyhójába és lázas sietséggel megírta a *Zöld árvíz* című regényét. Környezetéből, szomszédságából vette annak szereplőit, a cselekményt is körülötte történt eseményekből próbálta gömbölyíteni. De munkája nem hozott sem irodalmi, még kevésbé anyagi sikert. Bár meglátszik abban a mesélőkészség, sziporkázó bölcs mondás (általában könyveiből soha nem hiányzott a gyakran felbukkanó balázsfereenci aforizma) és stílusa is érthetően gördülékeny, az átütő siker elmaradt.

Talán a *Nyugat* c. folyóirat kritikusa fejezte ki a legtömörebben az igazságot, amikor így ír róla: „A mélységesen rokonszenves író műve nem mondhatom, hogy valami kitűnő regény. Röpte alacsony, sodra gyenge, heve-mélye átlagos. De tiszta nyelven, kedvesen, folttalan derűvel van megírva.“

Ebben az időben nehéz helyzetéről vall egy ilyen sóhajtása:

„Ha céljaim vannak, tenni szoktam. / Egy falu hangszerén zengett a húr. / Ha gondolataim: könyvet írok. / Ha vágyaim, hát élek boldogul. / Csak a bánatomból nem, kér senki, / Verseknek adom, mint szolgának az úr!“

Egyházi dolgozatai

Köztudott, hogy Balázs Ferenc eredetileg nem készült lelkészi pályára, s jórészt csak kényszerítő körülmények vezették útját a teológiára. Nem volt hát véletlen, hogy „világiás“ felfogása már főiskolás korában nehézségeket okozott neki. Volt időszak, amikor egyik tanára komolyan foglalkozott eltanácsolásának gondolatával. Ereje, kitartása azonban megtartotta a kezdett úton, s így juthatott szorgalmával lelkész képzéshez, s azzal külföldi akadémiákra. Sőt az sem volt véletlen, hogy éppen vallási dolgozatai alapján kínáltak neki tanári állást külföldi egyetemen. Mégis felfogásáért, megnyilatkozásáért hazatérte után előjárói inkább csak megtúrték ezen a pályán, semhogy értékelték volna képzettségét, nagyrahitottségát, tehetségét. Pedig hazatérte után nem késlekedett egyházi és világi lapokban, folyóiratokban teológiai tárgyú közleményekkel szerepelni. *Unitárius Közlöny*, *Unitárius Szószék*, *Unitárius Egyház*, *Keresztény Magvető* számos dolgozatát közölte. Érdekes megfigyelni, hogy a Tordán megjelent *Aranyszék* nevű világi közlönyben is ilyen témájú cikkei jelentek meg: A vallás létjogosultsága, Vettetek-e szentlelket, Isten, Humanista vallás, E földön békesség, Készüljünk a halálra, Szeressétek ellenségeiteket, Törjétek össze a bálvány-isteneket, Szokás szerinti imádkozás, Az isteni élet megvalósulása, Jó az Isten, Új ember vallása, és még más hasonló dolgozatok. Sok más ismeretterjesztő vagy kimondottan világi cikke mellett több lelkészi és egyházi vonatkozású dolgozata jelent meg a *Pásztortűzben*, *Ellenzékben*, *Keleti Újságban*, *Brassói Lapokban* és máshol is.

Balázs Ferenc irodalmi munkássága, élete és minden törekvése sok tekintetben túlnőtt egy felekezet határain. Érdemes megemlíteni egy Tordán 1932-ben megjelent kis, alig 24 oldalra terjedő füzetét, *Kis Hittan*-át. Ezzel a mottóval vezette be: „A vallás elveinek ezt a rövid összefoglalását elsősorban unitáriusok számára írtam, de tapasztalatom szerint sok művelt ember hite egyezik az itt lefektetett elvekkel.“ Ebben a 92 kérdés-felelet formában szövegezett hittanban kíván a vallásosságra kitérni, egyszerű szavakban próbál kérdésekre feleletet adni. Csak néhány példa: — Miért járunk a templomba? Felelet: Templomba azért járunk, hogy ott magunkba mélyedve imádkozunk, vallásunk tanításait megismerjük, s érezzük, hogy az egész gyülekezettel együtt egy célt akarunk megvalósítani: Istenországa megvalósítását. Más: Mit értett Jézus ezen a kifejezésen, hogy Istenországa? Felelet: Jézus ezen a kifejezésen, hogy Istenországa, olyan emberek közösségét értette, akik egymást segítő szeretetben, békességben élnek, az igazság mellett mindhalálig bátran kitartanak, mégis a mások vétkeit irgalommal megbocsájtani tudják, még ellenségeiket is szeretik, s életükben nem külső, de belső javak gyűjtésére törekednek. Más — Milyennek ismerjük a mindenséget? Felelet: A mindenséget olyan-

nak ismerjük, amilyennek azt a tudomány és a bölcselet mutatja. Más: — Mi a tudomány? Felelet: A tudomány azon tudás rendszere, amelyet alapos megfigyelések és kísérletezések alapján szerzett az emberiség. Más: — A szentkönyveknek minden szava igaz? Felelet: A szentkönyveknek csak azokat a részeit fogadjuk el, amelyeket megfontolt értelemmel el tudunk hinni.

Közérthető evangélium

Balázs Ferenc bibliaszemléletéről egy érdekes könyve tanúskodik. Az 1935-ben, Tordán megjelent *Közérthető Evangélium* (második kiadása 1981-ben az Unitárius Egyház gondozásában) eredeti kísérlet. Bevezetőjében így próbálta annak létjogosultságát közzétenni: „Ez a názáreti Jézus élettörténete, a majd kétezer esztendővel ezelőtt élt prófétáé, akiről halála után buzgó férfiak könyveket írtak: evangéliumokat, azaz örömmüzeneteket“. Ebben a könyvében megpróbálja a szerző az ember Jézus élettörténetét hétköznapi prózában, néhol mesestílusban megírni az addig szokásos bibliai versek, képek szószерinti ismétlése nélkül. Így próbálta a világ egyik legrégebbi és legelterjedtebb könyvének mondanivalóját mai, mindenki által könnyen érthető szövegében közre adni. Jellemző annak befejező mondata: „Boldogok, akik nem látnak és mégis hisznek.“

Személyes élmények

Balázs Ferencre emlékezve nem fejezhetem be munkámat anélkül, hogy néhány személyes élményt vele kapcsolatban ide ne iktassak. Kortárs, küzdőtárs és mindenekfelett igazi jó barát volt ő, megbízható mindig igaz ember. Mikor néha összehozott sorsunk, s ő igen egyszerű ruhájában megjelent és lobogó lelkesedéssel egyre jobban belemelegedett a beszédbe, az embert mód felett le is tudta nyugózni. Beszédében soha nem volt póz, nagyképűsködés, mesterkéeltség, mindent, a legelvontabb, legkényesebb kérdéseket is a maga mindig egyszerűséget, közvetlenséget kereső módján igyekezett megfejtetni, megválaszolni. Mégis minden találkozásnál mindenki megérezte benne a nagy műveltségű, nagy tudású és határozott jellemet. Ez azonban soha nem tette ellenszenvenné, hanem inkább vonzóvá a vele való együttléteket. Hadd idézzek hát néhány ugyancsak jellemző találkozást, megnyilatkozást.

1928 nyarán levél és egy füzet érkezett hozzám is, melyben ismeretlen kolozsvári unitárius ifjak nagy találkozóra hívtak Székelykeresztúrra. Az volt az első Unitárius Ifjúsági Konferencia. Ott összesereglettünk falvakról, városokról és meghallgattunk sok szép előadást. A szónokok mind egyházi vonalon vezető emberek voltak és igen értékes tanácsokkal próbáltak szolgálni az ország unitárius ifjainak. Mi valamennyien érdeklődéssel hallgattuk az előadókat, mégis némi tartózkodással fogadtuk „az öregek jótanácsait“. Azok között a legifjabb Szent-Iványi Sándor akkor kolozsvári segédlelkész volt, akit valahogy mégis mint „befutottat“ inkább konzervatívnak, mint ifjúnak

tekintettük. De közben lappangó hírként jött a remény: „Jár már valahol a nagyvilágban egy igen értelmes ifjú, hazatérte után az lesz a vezérünk.“

A rákövetkező esztendőben be kellett vonulnom a katonaiskolába, hogy egy éves „önkéntesi“ évemet leszolgáljam. Oda érkezett váratlanul egy 16 oldalas füzet, melynek fejlécén ezt olvashattam: „Ifjúsági Melléklet, az *Unitárius Egyház* (című folyóirat) 1929 évi karácsonyi számához. A lap első oldalán *Ajtónyitás* cím alatt így kezdte a szerkesztő: „Kopogtatás nélkül csak az lép be a házba, aki otthon érzi magát. Hallotta-e valaki, hogy kopogtattunk? Dehogy kopogtattunk, hiszen nem idegenekhez, hanem édes testvérekhez jöttünk látogatóba...“ Igen meglepett ez a szépen illusztrált, változatos tartalmú füzet, de még jobban a melléje érkezett ceruzával írott levelezőlap ezzel a rövid szöveggel: „Kedves Samu, hallottam rólad. Küldj valami írást induló lapomnak, *Kévekötésnek*. Üdvözl Balázs Feri.“

Azonnal tollat ragadtam és cikket írtam ezen a címen: „*El kell menni katonának...*“ Tulajdonképpen csak egy levél volt a bevonuló ifjakhoz, néhány hasznos jótanáccsal próbáltam szolgálni sors társaimnak.

Írásmat leköszölte Balázs Ferenc a *Kévekötés* első számában.

A *Kévekötés* tulajdonképpen 1930 januárjában indult. Abban a szerkesztő — Balázs Ferenc — írta a legtöbb közleményt. Frederiksen Krisztivel — későbbi feleségével — közösen írtak cikket „Dakó János útja Japánban“; elmélkedett: „A templomkapu előtt“; „A dániai népis kolákról“; írt „Szerkesztői beköszöntőt“. Megjelent Mikó Imre ismeretterjesztője a regősmozgalomról és jött „Áron levele városról“. Ennek folytatását a szerkesztő rám bízta. Azután igyekeztem minden szám részére küldeni valami írást.

Tetőző gazdasági válság idején harmadik ifjúsági konferenciánkat 1930 nyarán Nagyajtán tartottuk. Azon már Balázs Ferenc tartott előadást *Az erdélyi magyar falu* címen, magam pedig: *Az iparos-kereskedő ifjúság és az egyház* kérdésével foglalkoztam. Ekkor találkoztam először a nagy világvjáróval, s azonnal olyan barátságot kötöttünk, mint-ha egész gyermekkorunkat együtt töltöttük volna. Ellátogattunk Ürmösre és Bölönbe. Igen jól éreztük magunkat, vígságunkat azonban beárnyékolta a gazdasági világválság, ami miatt többen a társaságban munkanélküliek voltunk, köztük magam is.

Ezt a találkozást egy Brassóba rendezett kirándulással zártuk. Itt a legalkalmasabb időtöltésnek ígérkezett egy Garcsin-völgyi kirándulás. A konferencia még együttlévő tagjai felültek a „Csángó-expressz“-nek tisztelet közuti vonatra, s azzal dőcögtünk Hétfalu felé. Feri barátom egyre csak velem kívánt maradni, ami végül sikerült. Kint állottunk a vonat peronján és komoly beszélgetés folyt le közöttünk. Ilyenformán:

— Te Szabó Samu, tudom, hogy most munkanélküli vagy.

— Sajnos így van s nem hiszem, hogy közelebbről munkát találok.

— Hallgass rám! Én most Mészkon, egy kicsi faluba papi állásba kerültem és ott vannak holmi terveim.

— Olyanféle, mint Keresztúr környékén volt?

— Annál több. Szövetkezetet s egyebeket akarok ott kezdeni.

— Szép, de nehéz feladat!

— Hallgass rám Samu! Meghívlak, gyere el most velem, vagy pár nap múlva, Mészköre. Nálam lakást s ellátást találsz. Légy segítőm. Az én elméleti és a te gyakorlati tudásoddal eredményes munkát tudunk végezni. Készítjük a *Kévekötetést*, szervezünk együtt népfőiskolákat, munkába állítjuk a három vetítógépet, alapítunk fogyasztási szövetkezetet, beszervezzük a vidék gazdasági életét. Megnősülünk, családot alapítunk és meglásd jó életet teremtünk környezetünknek, s magunknak.

— Kecsegtető, szép terv, de talán még igen fiatalok vagyunk hozzá.

— Kicsiben kezdünk mindent, kevesen kipróbáljuk, s ha sikerül egyre jobban kiszélesítjük majd munkánkat.

— De ezeken a területeken egyikünk sem szakember...

— Minden mester inas korában kezdett el ismerkedni szakmájával.

— Úgy tanultam, mindenhez pénz kell. Van-e?

— Ha volna, magam is másképpen fognék elképzelésem kiviteléhez.

— Ha legalább példák után igazodhatnánk...

— Van ilyen bőven. Nem hiába jártam külföldöket. Dániában, Angliában, Amerikában, Japánban, Indiában és sok más helyen sokat tanultam.

— De azokat össze lehet-e vetni az itteni viszonyokkal?

— Az itthoni viszonyokat nekünk fiataloknak kell jobba tennünk.

— Feri engedd meg, hogy még gondolkozzam ezeken.

— Gyere, próbáljuk meg, hátha sikerül.

Feri barátomnak komoly célja lehetett velem, mert a kirándulásról visszatérve Brassóba, e kérdés megtárgyalására szűkebb körű megbeszélést hívott össze. Előadta tervét, mi ellen elsőnek Mikó Imre szólott: „Szabó Samu Kolozsvárra visszük, állást szerzünk neki és az ifjúsági szervezetben kap nagyobb munkateret“. Kovács Lajos akkori brassói lelkész — jelenlegi püspökünk édesapja — is letette a garast: Erre a fiatalemberre Brassóban is nagy szükségünk van, szerep vár még itt rá. Nem engedjük el! Apám is aggodalmaskodott: „Ne menj bele fiam holmi bizonytalan vállalkozásba.“ Végül magam is ezt az álláspontot foglaltam el, s így maradtam szülővárosomban, ahol jóval később jutottam ismét kenyérkeresethez.

Utólag sokszor töprengtem azon, vajon mi lett volna Balázs Ferenc sorsa, ha akkori ajánlatára vele megyek Mészköre, vele együtt küzdeni, együtt próbálkozni, esetleg hozzá hasonlóan elbukni. Vagy talán idejekorán meg tudtam volna óvni őt túlzott lépésektől, kétes értékű próbálkozásoktól, alaptalan reményektől? Ki tudja? Sorsát azonban senki el nem kerülheti.

A fiatal mészközi lelkész megpróbálta vetítógépeit tovább küldeni a vidékre s annak remélt jövedelméből szerkesztette a *Kévekötetést*. Cikkeit azután is küldözgettem neki, de közelebbi segítséget nem nyújthattam. Mégis remélte, hogy magához tud vonzani s ezért újsága fejlődésére, mint szerkesztőjét írta fel a nevemet. Az utolsó ilyen jelzésű szám 1931 augusztusában jelent meg.

A Nyárádszentlászlón tartott IV-ik ifjúsági konferencián ismét csak nekem jutott a szerep városi ifjúságunk helyzetével foglalkozni. Állítólag ez az előadás is jól sikerült, ebéd után az egész fiatal társaság kivonult a Nyárád-menti malom alá fürdőzni. Nem tudtam úszni s a

hancúrozás hevében egy mélyedésben elnyelt a víz. A nehezin már túl is jutottam, amikor arra kezdtem eszmélni, hogy a parton nagy bámuló részvét mellett két ember ugyancsak dolgozik az élesztgetésem. Az egyik Dr. Gyergyay Árpád orvosprofesszor meje, a másik az én hű barátom, Balázs Ferenc volt. Délután folytatódott a hivatalos rész, lassan mindenki elvonult, csak Feri barátom maradt velem s a molnár ágyán itatta velem a teákat, és takarókkal igyekezett hidegrázásomat enyhíteni. Közben pedig csak amúgy félálomban hallgattam csendes duruzsolását: „Akarj élni Samu — mondotta — ne veszítsd el önbizalmadat. Az életnek célja s értelme van, ránk fiatalokra különben is még sok nagy feladat vár. Rég nem volnék már az élők között, ha nem igyekeztem volna felülkerekedni a halállal vívott küzdelemben.“

Furcsa véletlen, hogy éppen akkor fenyegette Balázs Ferencet az adósságba fulladás veszedelme. Vetítógépes próbálkozására ráfizetett hiszékenysége miatt, lapja költségeit nem tudta kifizetni. Akkor próbáltunk helyzetén úgy segíteni, hogy addigi adósságait elvállalta az Ifjúsági Szervezet, a *Kévekötés*-t pedig elhoztuk Brassóba és két éven át e sorok írója szerkesztette. Az átvétel azonban így sem volt zökkenőmentes. Brassóban fel kellett mutatni a folyóirat engedélyét. Ezért sürgősen elődömhöz fordultam, mire egy pár soros levelezőlapon értesített: „Kedves Samu! A *Kévekötés*nek engedélye Udvarhelyről van, s nem kaptam meg. Pedig azt hiszem nálam van. Különben az újság határozottan erősödik. Üdvözl Feri. Mészkö.“

Valahogy elrendeztük az engedély ügyét is, és a Balázs Ferenc lapja — nála nélkül — megindulhatott tőle messze távolban. Az első itteni számában az akkor még ifj. Kovács Lajos konferenciái beszámolójában egyebek között ezeket írta: „Balázs Ferenc a szövetkezeti alapon való egyesülés szükségességéről és előnyeiről tartott előadásában az ésszerű gazdálkodásra hívta fel a figyelmet.“ Gyallay Pap Zsigmond pedig ilyen nemes veretű sorokba foglalta az ifjúság továbbhaladási irányát: „Keressük az új utakat. Néha szertelen lázzal, máskor úgy, hogy mások szemében kutatjuk a biztató égi lángot. Vannak olyanok, kiket a lángnak csak a fénye, csillogása vonz, annak forróságától azonban távol tartják lelküket, mint könnyen semmivé olvadó ólomtuskót. De olyanok is akadnak, kik a lángban nem a rombolás jelképét, hanem a tisztító, a salaktól megszabadító tüzet akarják élesztetni...“

Az ifjúság lapja, és minden összejövele, megnyilatkozása némi türelmetlenséget jelzett, s az egyház vonalán is valami jobbat, de legalább újabbat akart teremteni. Nem volt hát véletlen, hogy a karácsonyfalvi ifjúsági konferencia Székelyudvarhelyt tartott megnyitóján a beköszöntő beszédet ezzel a mondattal kezdte a szónok: „Régi vizeken új evezőssel új csónakot kerget a vihar...“ A jelenlevő Balázs Ferencnek nemcsak megtetszett ez a gondolatsor, hanem ott nyomban ki is fejtette a világban észrevehető gyorsabb ütemű fejlődés hazai szükség-szerűségét.

Szerkesztő koromban többször fordultam Balázs Ferenchez cikkekért, jótanácsért, útbaigazításért. Soha nem kaptam levelet tőle. Csak hevenyészve odavetett sorokban válaszolt levelezőlapokon. Azok közül néhány kiragadott mondatot idézek:

— Kedves Samu, ne haragudj, képtelen vagyok bármire. Annyi dolgom van, semmire sem jut időm. —

— A számok jók, igazán szépen dolgozol. Ahogy lehet, támogatni foglak. —

— A konferencián részt veszek. Előadásomat Ürmösi Károlyék már meghatározták: Címe: *Emberiség és faji műveltség*. Lényege az, hogy a nemzetközi és faji szempontok az ember művelődésében miképpen egyeztethetők. —

— Lőrinczi Dénes megkért a mai postával egy előadás tartására, de sajnálatomra az idén nem tudok elmenni a konferenciára. A papilákat bontjuk le és építjük újjá, s így nem mehetek el hazulról.

— Bár kedves lapunkat, a *Kévekötetést* kivették kezedből, mégse állj félre Samu. Valaki csak tovább kell vigye a megkezdett munka eredeti fonalát.

Nem hallgattam rá. Egyéni érdekekből közbenjött mellőzöttségem miatt minden unitárius ügytől távol maradtam. Így szakadt meg kapcsolatunk a nagy álmodóval, tervezetővel, az apostollal.

Évek jöttek, amikor magam is házépítéssel voltam elfoglalva. Írói munkámmal is más paripára nyergeltem. A *Brassói Napló* kínált meg íróasztallal. Ez az újság ellenlábasa volt a *Brassói Lapoknak*. Mégis Kacsó Sándorral elég jó barátságban maradtunk. Így éppen tőle tudakoroúdtam néha Balázs Ferenc állapota felől. Mindig talányos mondatokban felelgetett hogylétéről.

— Fogy a virág, gyűl az iszap. (akkor még híre helye sem volt ilyen nevű könyvének.) —

Máskor: — Fénylik még mécsese, de már nem világol.

Sokkal nagyobb volt a *Brassói Lapok* a mi újságunknál, jobb volt a hirszolgálat. Így annak 1937. május 27-i számából tudtam meg Feri barátom örök eltávozását. Nem tudtam már elmenni a temetésére sem. Csak magambaroskadtan gyászoltam meg otthon. Később került kezembe gyászjelentése, melyben oly igazán fogalmazta meg valaki:

— Nem haltál meg Balázs Ferenc! Az elvetett mag, ha sínylődve, ha küszködve is él. —

Barátja, hitfele, életírója, Böződi György így jellemezte:

— Ki a társadalmi reformert, ki az író, ki a „bolond pap“-ot látta benne... kortársak és utódok vallottak sokat és szépet róla, írásairól, életéről, de talán épp az volt sokak számára „tövis“, hogy a Balázs Ferenc-i élet — a szavak és tettek egysége — példázatnak szép, de megélni szörnyen nehéz. Kellemesebb dicsérni, mint megélni...

E sorok írója most halála ötvenedik évfordulóján legfőképpen az igazi barát, a magát közösségéért mindenkor feláldozni kész ember és egy tagadhatatlanul kiváló szellem nagysága előtt kívánja meghajtani az emlékezés zászlaját.

GAAL GÖRGY

ARANYOSRÁKOSI SZÉKELY SÁNDOR PÜSPÖKKÉ VÁLASZTÁSA ÉS BEIKTATÁSA

Az Unitárius Egyház püspökei közül az alapító, Dávid Ferencén kívül négynek a nevét tartja számon a tágabb értelemben vett művelődéstörténet: Enyedi Györgyét, Aranyosrákosi Székely Sándorét és